

Dobás Kata

HAGYOMÁNY – MÁSKÉPPEN

Szilágyi Márton: *Hagyománytörések. Tanulmányok az 1840-es évek magyar irodalmáról*. Ráció, Budapest, 2016, 300 oldal, 2900 Ft

Azoknak a tanulmányköteteknek, amelyeket több év irodalomtörténeti kutatásából állítanak össze, meglehet az a veszélye – még abban az esetben is, ha valamely szempont szerint csoportosítja a szerző a szövegeket –, hogy csupán a munkásság egy adott időszakának lenyomatát mutatják. Ennek fontossága sem elhanyagolható ugyan, továbbá – gyakorlati szempontokat érvényesítve – a szövegek jobb hozzáférhetősége is biztosított így, ugyanakkor korántsem biztos, hogy a tanulmányok együttese többet vagy másféle eredményt mutat fel, mint az egyes szövegek. Éppen az előzőek miatt figyelemre méltó Szilágyi Márton legújabb *Hagyománytörések* című tanulmánykötete, amely egy nagyon tudatos kötet szerkezettel és kutatási koncepcióval fogja össze a több mint tíz év alatt született írásokat.

A kötet alcíme szerint az 1840-es évek irodalma kerül a szerzői érdeklődés középpontjába. Hogy ez nem csupán egy önkényesen kiválasztott időbeli keret, azt a rövid bevezető tanulmány (*Miért az 1840-es évek?*) igyekszik tisztázni. Olyan kritikátörténeti, sajtó- és olvasástörténeti kutatási előzményekre utal, amelyek arra engednek következtetni, hogy ebben az időszakban a magyar kultúra több területen is átalakult – és ezek a változások érdekesek lehetnek a magyar irodalom- és kultúratörténeti vizsgálódások számára. Az évtized kiválasztásának indoklását annak a saját értelmezői szempontnak a kibontása követi, amely bár támaszkodik a korábbi kutatásokra, mégis egy saját elemzői stratégiaként tarthatjuk számon: „A kötetbe foglalt szövegelemzések egy részének is az apropóját az adta, hogy éppen ennek az átalakuló politikai nyelvnek és az irodalomnak a szoros – a korábbi időszakhoz képest mindenképpen szorosabb – kapcsolatát megragadjuk. Az ezt érzékelő, kontextuális olvasás komoly lehetősége a történeti poétikára kíváncsi szövegelemzéseknek, s éppen ezáltal lehet a korabeli politikai viták és az irodalmi művek közötti kapcsolat hagyományos, túlságosan rövidre zárt, s elsősorban tematikus alapú összevetését elkerülni és új keretbe helyezni” (9).

Felvetődhet a kérdés már a kötet további írásainak olvasása előtt, hogy valóban tudja-e a szerző ezeket a szempontokat végig és következetesen érvényesíteni, hiszen a közel tíz év alatt született írások ennél széttartóbb meritést is tartalmazhatnának. A válasz egyértelműen: igen – még akkor is, ha esettanulmányokat, illetve szövegértelmezéseket olvashatunk, nem pedig monografikus munkát. Vagyis megelölegezhető, hogy Szilágyi könyve egy majdani, több részletkérdésre és átfogóbb következtetésre is vállalkozó munka fontos előzménye.

Szerkezetileg a könyv két részre tagolódik: az első fejezetben Szilágyi három kanonikus szerző, Vörösmarty, Petőfi és Arany társadalmi szereplehetőségeinek átfogó elemzé-

sére vállalkozik. Mindhárom esettanulmány arra keresi a válaszokat, hogy az az időszak, amelyben mindhárom szerző alkotott, milyen társadalmi státuszt, illetve státuszlehetőséget biztosított számukra, milyen életforma-modellek álltak a rendelkezésükre. Mindegyik esetben az irodalom intézményesülésének korszakáról van szó: arról az időszokról, amikor már volt lehetősége egy írónak-költőnek arra, hogy az addigiaktól akár gyökeresen eltérő életútmodell szerint élje az életét, illetve ennek következményeivel is számolnia kellett. Vagyis a státuszváltás nem csupán a személy tereket, de az irodalomértést is átrendezte – a költők, írók szerepváltása ugyanis az intézményesülés folyamatára, vagy például a sajtó működésére is visszahatott. Tehát a legelső tanulmány állításainak megfelelően láthatóvá válik, hogy „az 1840-es évek politikai közbeszéde, a korabeli, legfontosabbnak számító politikai-közéleti problémák nyilvános megfogalmazásának módja egy olyan nyelvi közeget hozott létre [...], amelynek terében a korszak irodalmi szövegei is jelen voltak” (9) – és a folyamat fordítva is igaznak bizonyult.

Vörösmarty esetében ez a következőképpen valósult meg: ő először – összhangban a családi elvárásokkal – a jogi pálya felé nyitott, a későbbiekben azzal, hogy szerkesztői pozíciót kapott, már egy újfajta költői státuszba lépett. Szilágyi itt is hangsúlyozza a folyamatok kölcsönszerűségét: „Vörösmarty ezzel ebbe a folyamatba kapcsolódott bele, s így cselekvő, aktív részese lett az új, alapvetően nem rendi, hanem polgári normákhoz igazodó kulturális intézményrendszer kialakításának” (25). A költő személyes életeiben is alakította saját társadalmi és irodalmi státuszát: gyermekei keresztszüleinek kiválasztásában például egyértelműen megfigyelhető a liberális ellenzékkel való kapcsolata is, ez utóbbi pedig az életművére tett hatásokban is megmutatkozik. Az 1848–49-es események okozta radikális változások Vörösmarty életét is gyökeresen átrendezték, és bár őt tarthatjuk a nemzeti költőszerep első kanonikus példájának, halála hamarabb bekövetkezett, mint hogy a korábbi rendszerek újjáalakultak volna.

A Vörösmarty szereplehetőségeit tárgyaló tanulmány módszertani megközelítése érvényesül a *Petőfi, a polgár* című szövegben is. Szilágyi Márton itt is sorra vizsgálja azokat az életrajzi adatokat, amelyek mentén kibontható az a korabeli pesti értelmiségi élettér, valamint azaz intézményi háttér, amely lehetővé tette Petőfinek, hogy írói munkáját már polgári foglalkozásként űzhesse. Annak a folyamatnak az eseti példákkal való bemutatása, amelyben az írói szereplehetőségek intézményesülési stációit követhetjük nyomon, a Csokonai-életpályával való összehasonlítás egyértelmű hozzájárulás. Vagyis Szilágyi meggyőzően bizonyítja, hogy ami Csokonai számára még elképzelhetetlen, azt Petőfi esetében már egy megvalósítható cél és közeg volt.

Részben hasonló az életútmodell e szempontok szerint az Arany-pályaképből. Itt szintén a pesti közeg lesz az, amely gyökeres változásokat hoz a korábbiakhoz képest, vagyis a honorácior-helyzetet felváltja egy az akkori intézményrendszerben való aktív részvétel. Egy következtetés bizonyosan levonható mindhárom tanulmányból: a felvázolt modellek csakis kizárólag a centrumban voltak megvalósíthatóak az 1840-es években, a periférián (tehát vidéken) élő írók, költők esetében továbbra is a korábbi társadalmi státusz volt érvényben. Hogy pontosan ki, miért és hogyan kerülhetett a perifériáról a centrumba, az további kutatások tárgya lehetne, és ehhez nyilvánvalóan nem csupán a

pesti, de a vidéki közeg vizsgálata is szükségszerű lesz. Szilágyi éppen ezért mindhárom esetben a Pestre kerülés előtti időszaknak is ugyanakkora figyelmet szentel, behatóan megvizsgálva eseti szinten a periférikus viszony- és intézményrendszereket is.

A kötet terjedelmileg nagyobb, második része tizenkét tanulmányt tartalmaz. Arra most nyilvánvalóan nincsen lehetőség, hogy minden egyes szöveget részletesen elemezzek, ezért két olyan írásra fókuszálok, amely valamely szempont szerint kiemelkedik az összes közül. Az *Archaikum és modernitás* című, Kemény Zsigmond *Gyulai Pál*jával foglalkozó szöveg azért is lehet különösen érdekes, mert nem – még Kemény szerzői életművén belül sem – kanonikus művel foglalkozik a szerző. A regény 1847-ben jelent meg, korabeli visszhangja is szegényes (nyilván ebben szerepe volt az egy évvel későbbi eseményeknek is), s ez később sem igen változott a mű irodalomtörténeti megítélésében. Az a tendencia, amely „az életmű későbbi fejleményeinek a közegében kívánta elhelyezni a regényt” (113), nyilvánvalóan nem alkalmas egy olyan szempontrendszer alkalmazásánál, amelyet Szilágyi érvényesít, hiszen éppen a korabeli politikai és irodalmi diskurzusok átfedéseinek megmutatása a cél. A dialógusregény és szentimentális naplóregény műfaji előzményeinek és a regényben történő felhasználásuk tárgyalása mellett a Kemény publicisztikájával történő összevetések állnak a szerző figyelmének középpontjában. A regényben a narratori szölam két ízben is utal korabeli (tehát nem a 16. századi) regényidőnek megfelelő kurrens politikai vitára: az egyik Eötvös törvényhozási központosításról szóló javaslatára, valamint Dessewffy Emil erre írott cikksorozata, a másik a Heves és Szatmár megyei tisztújítások nem éppen problémamentes körülményei. Mindkét példából látszik, ahogy azt már némely korábbi szakirodalom is jelezte, hogy Kemény Zsigmond szerint a jelen története a múltbeli történelmi események megértéséhez is hozzájárulhat.

A fenti példa azért is lehet fontos, mert ezekből látható igazán Szilágyi Márton választott módszertanának egyik előnye: a felállított vizsgálati szempontrendszernek köszönhetően olykor nem kifejezetten kanonikus, sőt „elfelejtett” művek is a vizsgálódás előterébe kerülhetnek. Így kerül az irodalomtörténeti figyelem előterébe más tanulmányokban, műfajtól, sőt műnemtől függetlenül Jókai novellisztikája (*Jókai, a pályakezdő novellista*), Vörösmarty *Szabad föld* című, filológiai érdekes verse (*Adalékok Vörösmarty Szabad föld című versének politikai kontextusához*) vagy Eötvös József vígjátéka (*Egy vígjáték politika és irodalom metszéspontján [Eötvös József: Éljen az egyenlőség]*).

A részletesebben említendő másik tanulmányra azért esett a választásom, mert ez az egyetlen (leszámítva a könyv bevezető szövegét), amely eddig még nem jelent meg másol. A *Kisfaludy Sándor és az 1809-i inszurrekció emlékezete az 1840-es években* címet viselő szöveg Kisfaludy az 1809-i év történéseivel kapcsolatos álláspontját tárgyalja. Kisfaludy, aki részt is vett a 19. század eleji eseményben, hivatalos felkérésre német nyelven megírta a nemesi felkelés történetét, de kézírata levéltárba került, a közönség számára ismeretlen maradt, s kiadására csak a 20. században került sor. A közvélemény azonban az 1840-es évekre már egyértelműen azt az álláspontot képviselte, hogy az utolsó nemesi felkelés a magyarországi nemesség kudarca, s így a sikertelenség nem a hadvezetés hibája volt. Kisfaludy ezzel kapcsolatos terveit – egy magyar nyelvű munka elkészítését tervezte a témában – Kossuth egyik vezércikke váltotta ki, azonban a későbbiekben mégis a politikában

talált szövetségesre. A tervezett munka, jobbára anyagi nehézségek miatt, nem készült el Kisfaludy halála előtt. Bár az erőfeszítés, hogy hatással bírjon a kollektív emlékezetre, sikertelen volt, Szilágyi joggal tartja fontosnak Kisfaludy kezdeményezését, például egy olyan nála fennmaradt anekdota miatt, amely egy Jókai-szöveg helyhez is támpontot adhat. Szilágyi több szépirodalmi és politikai publicisztikai példán mutatja be a korabeli közvélekedést, ami azért is kiemelendő, mert innen is láthatóvá válik a folyamatok kölcsönössége: irodalmi és politikai diskurzusok kapcsolata.

A további tanulmányok által értelmezésre választott művek (a teljesség igénye nélkül: Eötvös József: *A karthauzi*; Petőfi Sándor: *A hóhér kötele, Nemzeti dal*; Arany János: *Az elveszett alkotmány*, Toldi, *A rodostói temető*) különböző összefüggéseinek vizsgálata minden esetben bizonyítani tudja, hogy igenis indokolt lehet egy 19. századi évtized kiválasztása arra, hogy olyan társadalmi, kulturális, politikai stb. folyamatokra világítson rá, amelyekre eddig nem vagy nem így tekintettünk. Ennek, ahogy a szerző is jelzi bevezető tanulmányában, nem csupán az újraértelmezés lehet a tétje, hanem új kontextusok bevonása is, eszmetörténeti éppen úgy, mint intézménytörténeti.

Szilágyi Márton módszertana kapcsán érdemes még kitérni arra, hogy bár a bevezető tanulmány nem kifejezetten említi a kultusztörténeti kutatáshoz való viszonyát, a szövegeket olvasva világossá válik, hogy több ízben alkalmazza. Ennek metodológiai újításai Szilágyi legutóbbi monográfiájában (*A költő mint társadalmi jelenség. Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*, 2014) fogalmazódtak meg. A kötetben a szerző a kultusztörténeti kutatás új önmeghatározását sürgeti, és állítása szerint a megközelítésmód „egy fontos és alkalmazandó szempont hordozójává alakulhat át, s valóban képes lehet érvényes mondanivalót megfogalmazni az irodalom társadalmi használatáról”. A jelen kötetben található tanulmányok, ha nem is kifejtett módon, de ezt az újfajta kultusztörténeti irányt képviselik és érvényesítik a választott témákban.

Azért is nagyon fontos könyv Szilágyi Márton legújabb tanulmánykötete, mert az esettanulmányok már most kirajzolni látszanak egy olyan átfogó monografikus munkát, amelyben majd tágabban társadalmi, kulturális, szűkebben pedig politikai, irodalmi diskurzusok átfedései, egymásra való hatásuk kerül a vizsgálódás középpontjába. A *Ha-gyománytörések* ennek alap kutatásait tartalmazza.